

УДК 343.131

Говорун Дар'я Миколаївна –
асистент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Публічний характер діяльності суду при перегляді судових рішень в апеляційному і касаційному провадженнях

У статті автором висвітлено публічну природу діяльності судів апеляційної і касаційної інстанцій. Активність суду під час перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному провадженнях, наявність визначеного кола обов'язків, які суд виконує ex officio, дискреційні повноваження при прийнятті рішень – все це свідчить про публічний характер діяльності суду під час здійснення апеляційного та касаційного провадження. Реалізація ревізійних повноважень судами вищих інстанцій особливо важлива з огляду на здійснення ними правосуддя, перевірку законності, обґрунтованості та вмотивованості рішень судів нижчих інстанцій. Разом з тим ревізійні повноваження не повинні бути необмеженими. На нашу думку, такими межами мають бути встановлення тих порушень закону, які спричинили незаконне та необґрунтоване обмеження прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, публічність, апеляційне провадження, касаційне провадження, ревізійні повноваження.

В статтє автором освещена публичная природа деятельности судов апелляционной и кассационной инстанций. Активность суда при пересмотре судебных решений в апелляционном и кассационном производствах, наличие определенного круга обязанностей, которые суд выполняет ex officio, дискреционные полномочия при принятии решений - все это свидетельствует о публичном характере деятельности суда при осуществлении апелляционного и кассационного производства. Реализация ревизионных полномочий судами высших инстанций особенно важна с учетом осуществления ими правосудия, проверки законности, обоснованности и мотивированности решений судов низших инстанций. Вместе с тем ревизионные полномочия не должны быть неограниченными. По нашему мнению, такими пределами должно быть установление нарушений закона, повлекших за собой незаконное и необоснованное ограничение прав и законных интересов участников уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: уголовное производство, публичность, апелляционное производство, кассационное производство, ревизионные полномочия.

The author highlights the public nature of the courts of appeal and cassation. The activity of a court during judicial review in the appellate and cassation proceedings, the presence of a range of certain responsibilities that the court takes ex officio, discretion in decision-making — all of them reflect the public nature of a court in the exercise of appellate and cassation proceedings. Implementation of audit authority by higher courts is particularly important in view of the realization of justice, review of legality, justification and motivated decisions of lower courts. However, the audit authority should not be unlimited. In our opinion, such limits should be establishment of violations of the law that caused the illegal and unjustified restrictions of the rights and legitimate interests of the participants of criminal proceedings.

Key words: criminal proceeding, publicity, appeal, cassation, audit authority.

Постановка проблеми. Законодавець, визначаючи зміст засади публічності у ст. 25 КПК, пов'язав його із обов'язком прокурора, слідчого в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку

безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення)

про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Буквальне тлумачення змісту ст. 25 КПК дозволяє прийти до висновку, що у кримінальному провадженні публічність проявляється лише в обов'язку прокурора, слідчого в межах своєї компетенції: 1) розпочати досудове розслідування; 2) вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення; 3) вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення особи, яка його вчинила.

Вважаємо, що таке розуміння засади публічності не охоплює всі аспекти його нормативного змісту. Суд також є суб'єктом реалізації вимог засади публічності. Рівною мірою це торкається й судів апеляційної та касаційної інстанцій. Проте прогалина, яка виникла в законодавстві, може негативно позначитися на судовій практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність судів апеляційної і касаційної інстанцій у кримінальному провадженні була предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: М. М. Гродзинський, Е.Ф. Куцова, Я. О. Мотовіловкер, П. Ф. Пашкевич, І. Д. Перлов, А. Л. Рівлін, М. С. Строгович, ін. У сучасний період цим питанням приділяли увагу Н. Р. Бобечко, Л. О. Богословська, В. П. Бойко, В. Д. Бринцев, Ю. М. Грошевий, К. Ф. Гуценко, І. С. Дікарев, Д. О. Захаров, С. В. Ківалов, Ю. П. Ковбаса, О. Ю. Костюченко, Л. С. Кульчак, В. Т. Маляренко, І. Ю. Мірошніков, Г. М. Омеляненко, І. Л. Петрухін, В. В. Смірнова, В. І. Сліпченко, В. М. Хотенець, О. Г. Шило та ін.

Невирішені раніше проблеми. Із набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (далі – КПК) підвищується актуальність питань, пов'язаних із з'ясуванням особливостей реалізації засади публічності під час здійснення апеляційного та касаційного оскарження.

Метою нашої статті є дослідження низки питань, пов'язаних із нормативним змістом засади публічності, висвітлення публічного характеру діяльності судів апеляційної і

касаційної інстанцій і, як наслідок, доведення необхідності збереження у цих суб'єктів певного кола ревізійних повноважень.

Виклад основного матеріалу. Під провадженням у судах апеляційної та касаційної інстанцій у теорії кримінального процесуального права традиційно розуміють форми відправлення правосуддя [28, с. 4-5; 37, с. 3]. Разом з тим окремі вчені пропонують переглянути такий підхід і відносять названі види проваджень до форм судового контролю за правосудністю рішень або судового нагляду. Так, Н. Г. Муратова, розглядаючи поняття і правову природу судового контролю у кримінальному провадженні, зазначає, що «у судах вищих інстанцій судовий контроль забезпечує перевірку законності, обґрунтованості та справедливості оскарженого судового рішення» [26, с. 76]. Такої ж точки зору на правову природу провадження з перегляду судових рішень дотримується і В. Ю. Кірсанов [18]. На думку Л. М. Масленнікової, діяльність вищих судових інстанцій з перегляду судових рішень, прийнятих нижчими судами, слід розглядати не інакше як здійснення контролю за забезпеченням правосуддя [25, с. 407].

Заслужовує на увагу наукова позиція В. О. Давидова, відповідно до якої перегляд судового рішення судом вищої інстанції передбачає насамперед відправлення правосуддя у встановлених законом процесуальних формах. Інших форм і методів в арсеналі вищого суду немає і бути не може. Крім того, він приходять до висновку про те, що призначення вищих судових інстанцій полягає скоріше в реалізації права громадян на оскарження судового рішення [12, с. 5,6].

Критичне ставлення викликає думка Т. Г. Бородінової, яка зауважує, що діяльність вищестоящих судових інстанцій не відноситься ні до правосуддя, ні до судового контролю, оскільки предметом перевіркової діяльності є судові рішення нижчестоящего суду, тобто органу, рівного за загальним статусом [7, с. 35].

Вбачається, що суд у кримінальному провадженні є суб'єктом, який діє на всіх його стадіях й у всіх видах кримінальних проваджень, здійснюючи при цьому різні процесуальні функції – судовий контроль та правосуддя [21, с. 113].

Під правосуддям слід розуміти

правозастосовну діяльність суду з розгляду й вирішення питання про винуватість або невинуватість особи, яка реалізується з метою справедливого захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, інтересів суспільства і держави в особливій процесуальній формі в судовому засіданні з додержанням засад (принципів) права, результатом якої є акт правосуддя, що має обов'язковий характер і забезпечується авторитетом держави [21, с. 113]. Натомість поняттям «судовий контроль» у загальному розумінні охоплюється діяльність слідчого судді під час досудового розслідування [5; 8; 9; 14; 16 та ін.].

Таким чином, про судовий контроль як судову функцію можна вести мову лише характеризуючи діяльність слідчого судді під час досудового розслідування, спрямовану на здійснення контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Завдання судів апеляційної та касаційної інстанцій у кримінальному провадженні – здійснення правосуддя, наслідком якого є прийняття відповідного акту правосуддя. Під актами правосуддя слід розуміти таке процесуальне рішення, в якому суд від імені держави у передбаченій законом процесуальній формі здійснює задачі правосуддя шляхом вирішення питання про винність або невинуватість особи, що притягнута до кримінальної відповідальності, і про віддання її кримінальному покаранню в разі визнання доказаною винуватості. До таких актів, на думку Ю.М. Грошевого, відноситься вирок (першої та апеляційної інстанцій – прим. авт.), ухвала суду апеляційної інстанції, ухвала суду касаційної інстанції¹. Про здійснення завдань правосуддя вищестоящим судом закон безпосередньо не говорить. Однак за Конституцією України і КПК вирішення задач правосуддя покладено на суд [11, с. 4,5].

Сутність апеляційного розгляду

¹ Ухвала суду апеляційної інстанції, постановлена за наслідком перегляду рішень слідчого судді, на нашу думку, не є актом правосуддя. Це пояснюється тим, що оскарженню в такому випадку підлягає судові рішення, яке не вирішує питання винуватості чи невинуватості особи. Крім того, як вже зазначалося слідчий суддя виконує у кримінальному провадженні функцію судового контролю, а не правосуддя.

демонструє саме значення слова *apellacio* – «викликати в суд, звертатися до вищестоящого суду». Тобто, шляхом подачі апеляційної скарги та участі в судовому засіданні у суді другої інстанції, зацікавлений учасник кримінального судочинства одержує ще один шанс для того, щоб переконати суд в істинності своєї позиції і домогтися прийняття відповідного судового рішення. Мета такого повторного перевірконого розгляду полягає в тому, щоб надати сторонам додаткову гарантію правильності судового вироку при невдоволенні сторін рішенням першої інстанції. Для порівняння із касацією може бути точка зору, що є класичною для західноєвропейського кримінального судочинства, зокрема французької моделі процесу. Відповідно до неї касаційний суд є «суд не над злочином, а суд над вироком суду» [41, с. 168; 36, с. 14].

Ще І. Бентам підкреслював, що сама думка про те, що рішення суду першої інстанції не остаточне і воно може бути переглянуте більш досвідченими і кваліфікованими суддями, які не піддані місцевим впливам, сприятливо і заспокійливо діє як на учасників кримінального процесу, так і на всю суспільну думку в цілому» [3, с. 140].

Слід зазначити, що у своїй первісній редакція Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ) не містила визнання права засудженого на перегляд вироку вищим судом за скоєння злочину. (Подібне право не передбачено й іншими регіональними міжнародно-правовими документами – Американською конвенцією прав людини 1969 р. і Африканською хартією прав людини і народів 1981 р.)

У КЗПЛ закріплено лише право кожного на справедливий судовий розгляд, в тому числі і кримінальної справи, неупередженим судом (ст. 6). Це право тісно пов'язане з правом доступу до правосуддя. У цій Конвенції проголошується презумпція невинуватості (п. 2 ст. 6), а також низка процесуальних прав обвинувачених (п. 3 ст. 6). В останньому випадку йдеться про те, що кожен обвинувачений має як мінімум певні права, визначені в п.п. a, b, c, d, e. Власне ж про права засуджених спеціально йдеться в Протоколі № 7. Разом з тим ми погоджуємося з думкою Т. Г. Морщакової про те, що відсутність

закріплення права засудженого в самій Конвенції було явною прогалиною, яка і була заповнена Протоколом №7 [20].

Протокол № 7 до КЗПЛ був прийнятий у Страсбурзі 22 листопада 1984 р. Прийнятий 11 травня 1994 Протокол № 11 змінив назву ст. 2 Протоколу № 7 на таку – «Право на оскарження у кримінальних справах»[34, с. 598]. Таким чином, вперше на міжнародному рівні було проголошено це право.

На думку В. Ф. Бойка, апеляційний порядок оскарження рішень суду передбачає можливість для судів вищого рівня (апеляційних) не лише перевіряти законність та обґрунтованість рішень суду першої інстанції за матеріалами судової справи, а й на засадах змагальності сторін у судочинстві досліджувати нові докази та залежно від установленого постановити своє рішення [6, с. 5]. Д. О. Захаров визначає апеляційний розгляд як вид перевірки судових рішень, що не набрали законної сили, процесуальна форма якого передбачає, що вищестоящий суд, діючи з метою виявлення та виправлення судової помилки або порушення, вправі використовувати ті ж процесуальні засоби та повноваження, що й суд першої інстанції [15, с. 31]. С. І. Беззубов вказує, що апеляція призначена для виправлення фактичних помилок суду першої інстанції, що є однією з головних особливостей апеляції [2, с. 12].

Про такого роду спеціальну мету (виправлення фактичних помилок суду першої інстанції) апеляційного оскарження йдеться і в одному з рішень Європейського суду з прав людини – Екбатані проти Швеції, в якому зазначається, що апеляційний суд покликаний розглянути питання як факту, так і права [43, с. 802]. Отже, за характером спеціальної мети апеляційне провадження відрізняється від касаційного провадження.

Н. О. Солов'йова, Н. Т. Тришина аргументовано вважають, що призначенням (загальною метою) апеляційного провадження як частини системи судових перевірок проваджень є відновлення порушених неправосудним вироком прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у справі, а спеціальною метою – перевірка юридичних та фактичних підстав вироку [40, с. 25].

На наявність відповідних загальної та

спеціальної мети апеляційного провадження вказує аналіз низки статей КПК. Так, за змістом ст. 407 – 414 КПК суд апеляційної інстанції, ґрунтуючись на вимогах апеляційної скарги, перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції та ухвалює відповідне рішення, тобто, здійснює правосуддя. Це в свою чергу вказує на виконання судом апеляційної інстанції загальної мети апеляційного провадження. Така ж позиція щодо повноважень суду апеляційної інстанції міститься у роз'ясненнях Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [35].

Діяльність суду в стадії апеляційного провадження направлена на відновлення законності, виправлення виявленої в судовому рішенні помилки, і як наслідок – захист прав особи, що постраждала в результаті винесення незаконного, необґрунтованого та невмотивованого судового рішення.

Виконання спеціальної мети апеляційного провадження передбачено положеннями ч. 2, 3 ст. 404, ст. 405 КПК та ін. Можливість суду апеляційної інстанції вийти за межі апеляційної скарги та дослідити за певних умов докази, які не досліджувалися у суді першої інстанції, має публічний характер і пояснюється дією ревізійних начал у кримінальному провадженні.

Отже, апеляційне провадження є важливою гарантією досягнення завдань кримінального судочинства, забезпечення його законності та змагальності. Його загальна мета – запобігання набранню законної сили вироками та ухвалами суду першої інстанції, які не відповідають вимогам законності, вмотивованості і обґрунтованості, чим забезпечується охорона прав, свобод та законних інтересів учасників провадження (здійснення правосуддя). Спеціальна мета апеляційного перегляду – перевірка як юридичних, так і фактичних підстав ухвалення вироку.

Суд касаційної інстанції відповідно до ч. 1 ст. 433 КПК перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин. Сутність касаційного провадження полягає у розгляді за касаційної скаргою питань щодо законності,

обґрунтованості та вмотивованості судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанції [21, с. 606]. При цьому суд касаційної інстанції за наслідком перегляду судових рішень, залежно від конкретних обставин провадження може: 1) залишити судові рішення без зміни; 2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції; 3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження 4) змінити судові рішення (ч. 1 ст. 436 КПК).

І хоча суду касаційної інстанції не надано право ухвалювати свій власний вирок за результатами провадження, він все одно здійснює правосуддя. Як справедливо зазначав Ю. М. Грошевий, залишаючи вирок суду першої інстанції без зміни, вищестоящий суд тим самим визнає, що правосуддя в даній справі здійснено, винесений в цій справі вирок є актом правосуддя. Навпаки, скасування вироку і призначення нового судового розгляду означає, що внаслідок допущених порушень правосуддя не було здійснене і що цей вирок не може розглядатися як акт правосуддя, а тому необхідно здійснити новий судовий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції [11, с. 5].

Скасування вироку і закриття кримінального провадження вищим судом із реабілітуючих підстав свідчить про наявність висновку суду про невинуватість засудженого, виправданого, тим самим також досягається мета правосуддя.

Отже, суди як апеляційної, так і касаційної інстанцій здійснюють у кримінальному провадженні публічну (ex officio) за своєю суттю функцію правосуддя (крім випадків прийняття рішення за наслідком перегляду ухвали слідчого судді). До того ж у наслідок реалізації наданих повноважень, суди вищих інстанцій забезпечують охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження – здійснюють правозахисну функцію судової влади, яка має публічно-правову природу.

З огляду на зазначене, критично ставимось до точки зору Л. В. Карабут, яка вважає, що засада публічності не властива стадіям апеляційного та касаційного перегляду [17, с. 3]. Автор аргументує свою позицію вказівкою на те, що лише завдяки принципу диспозитивності суд розпочинає свою діяльність

у стадії апеляційного провадження. Цей принцип діє протягом усієї стадії, бо в разі відмови особи, яка подала апеляцію, від своїх вимог (за умови відсутності апеляцій інших учасників судового розгляду) суд своєю ухвалою закриває апеляційне провадження [17, с. 73].

Ми будемо виходити із запропонованого нами розуміння публічності як засади кримінального провадження, якою насамперед обумовлюються вимоги цілеспрямованої процесуальної активності та ініціативності суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження, спрямованих на виявлення правопорушень та осіб, які їх вчинили, обвинувачення цих осіб і притягнення їх до кримінальної відповідальності, прийняття кримінальних процесуальних рішень на власний суб'єктивний розсуд.

Справді, початок стадій апеляційного та касаційного перегляду пов'язаний із ініціативою відповідного заінтересованого учасника кримінального провадження. Однак, як відзначає Н. Р. Бобечко, для приведення в дію механізму розгляду кримінальної справи за апеляціями (касаційними скаргами), однієї ініціативи учасників процесу недостатньо. Вимагається ще й діяльність суду першої (у випадках передбачених законом – апеляційної і касаційної) інстанції, спрямовану на прийняття апеляцій (касаційних скарг) на винесене ними рішення, вжиття заходів щодо повідомлення заінтересованих осіб про надходження апеляцій (касаційних скарг), роз'яснення їх прав на даному етапі провадження у справі, а також забезпечення направлення кримінальної справи разом із апеляцією (касаційними скаргами) відповідній судовій інстанції [4, с. 7, 8]. Апеляційна або касаційна скарга у цьому випадку виступає в якості формального приводу для ініціації процесу перевірки, не обмежуючи імперативно публічну активність суду, який ініціативно прагне до встановлення єдиної законності [19, с. 28].

Наявність відповідних скарг покладає на суд низку обов'язків публічно-правового характеру, пов'язаних із виконанням підготовчих дій, проведенням судового розгляду та винесенням відповідних рішень за результатами цього розгляду. При цьому суд наділяється певними дискреційними

повноваженнями, реалізація яких залежить від активності і ініціативності самого суду, його внутрішнього переконання.

Таким чином, активність суду під час перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядках, наявність визначеного кола обов'язків, які суд виконує *ex officio*, дискреційні повноваження при прийнятті рішень – все це свідчить про публічний характер діяльності суду під час здійснення апеляційного та касаційного оскарження. Наведена вище аргументація переконливо свідчить, що суди апеляційної і касаційної інстанцій повинні відноситися до суб'єктів реалізації засади публічності.

Особливим проявом нормативного змісту засади публічності під час перегляду судових рішень є ревізійне начало. Як зазначав Я. Баршев, «ревізія кримінальних справ – це повторний перегляд та обговорення справ, які були вирішені нижчими судами і особами, яке здійснюється вищими судами і особами на вимогу самого закону з тією метою, щоб отримати повне переконання в справедливості і правильності постановлених щодо них вироків [1, с. 516]. Заходи ж проти неправильних і несправедливих вироків можуть бути двох видів: 1) вони або знаходяться в руках самої держави, або 2) належать самому обвинуваченому і особам, причетним до справи. До заходів першого виду належать ревізія і утвердження кримінальних вироків вищими установами і особами. До заходів останнього роду відносяться апеляція і скарга на несправедливе рішення [24, с. 517].

Суть ревізії полягає у наділенні судів апеляційної, касаційної інстанцій повноваженнями перевіряти кримінальну справу, за якою винесено оскаржувані вирок, ухвалу суду, в повному обсязі, незалежно від доводів поданих скарг [13, с. 34]. М. М. Полянський зазначав, що поступово ревізійне начало набувало значення корінної властивості провадження в судах касаційної і наглядової інстанцій і зовсім скоро було оголошено одним із принципів перегляду вироків у радянському кримінальному процесі [32, с. 84]. На думку О. В. Победкіна, ревізійний порядок перегляду дає засудженому можливість оскаржити вирок у повному обсязі, не вимагаючи вказівки у скарзі конкретних

порушень законності або обґрунтованості, що відповідає принципу презумпції невинуватості, згідно з яким на обвинуваченого не може бути перекладено обов'язок доказування по кримінальній справі [31, с. 49].

У класичній європейській апеляції ревізійне начало при апеляційному перегляді відсутнє. Але в разі скасування вироку суду першої інстанції внаслідок істотного порушення кримінально-процесуальних норм апеляційний суд, розглянувши справу по суті та в повному обсязі, вправі призначити покарання підсудному незалежно від вимог сторін [39, с. 25]. При здійсненні класичної касації суд також обмежений інтересами особи, викладеними у скарзі. Суд не вправі реагувати на порушення закону, яке не пов'язане з предметом перевірки, хоча це порушення і явне. Якщо зацікавлені особи не апелюють (не касують) до окремих із порушень закону, не справа суду ініціативно виявляти вказані порушення у ревізійному порядку, бо тим самим тягар доведення несуть не сторони, а суд, який діє в публічно-правовому інтересі [33, с. 19].

Необхідність реформування системи вітчизняного кримінального процесу спричинило наукові дискусії серед відомих вчених-процесуалістів з приводу необхідності збереження або усунення елементів ревізії у сучасному змагальному апеляційному (касаційному) провадженні².

На думку І. Л. Петрухіна, скасування ревізійного начала, заснованого на перебільшеному значенні принципу публічності, буде стимулювати оскарження вироків і підвищить відповідальність адвокатури за якість касаційних і наглядових скарг. І, звичайно, така міра дозволить заощадити ресурси, які виділяються судовій системі, і прискорити провадження у вищестоящих судах» [29, с. 25]. Аналогічної точки зору дотримується Г. М. Омеляненко, яка вважала недоцільним передбачити ревізійний порядок перевірки справи судом касаційної інстанції у новому кримінально-процесуальному законодавстві [27, с. 21]. К. А. Савельєв також заперечує

² Зауваження, викладені у цій статті є справедливими як для апеляційного, так і касаційного перегляду, враховуючи однакову законодавчу регламентацію ревізійних повноважень суду апеляційної і касаційної інстанцій.

можливість наділення суду ревізійними повноваженнями, оскільки це, на його думку, веде до покладання на суд не властивих йому процесуальних функцій – суд змушений виявляти і усувати помилки як обвинувачення, так і захисту з власної ініціативи, стаючи тим самим на сторону обвинувачення або захисту, частіше – на сторону обвинувачення» [38, с. 11].

Відмову від повної ревізії у нашому законодавстві Д. В. Філін оцінює як прояв диспозитивності у кримінальному процесі України. Зміст диспозитивності в апеляційному провадженні полягає в тому, що межі перегляду вироків та інших судових рішень визначаються апеляціями учасників процесу. Суд не вправі виходити за межі апеляції при перегляді вироку чи іншого судового рішення [42].

Натомість Е. Ф. Куцова в одному зі своїх виступів зазначила, що відмова від обов'язку суду касаційної інстанції кожен раз перевіряти кримінальну справу в ревізійному порядку могла б мати під собою підстави лише в тому випадку, якщо б існували дані про те, що в ревізійному порядку (за межами доводів скарги) касаційна інстанція не виявляє порушень закону, прав особи, тобто дані підтверджують, що вимога перевірки справи в повному обсязі зайва. При цьому науковець зазначила, що навіть ознайомлення з однією тільки опублікованою практикою Верховного Суду РФ свідчить про те, що це не так: вищестоящі суди часто скасовують вирок, визнаючи їх неправосудними не з тих мотивів, які вказав, наприклад, засуджений, а в силу виявлених судом інших порушень прав особистості. Виходячи з цього, Е. Ф. Куцова підкреслила негативні наслідки відмови від ревізійного начала, що означало б зниження рівня гарантій прав особи при оскарженні вироку [22, с. 99].

З огляду на зазначене, слушною видається позиція І. С. Дікарева, відповідно до якої перевірка кримінального провадження в повному обсязі можлива не в кожному випадку, а лише тоді, коли є підстави вважати, що у цій справі допущено порушення, на які не вказується в поданих скаргах. До того ж такий підхід не суперечить принципу змагальності сторін» [13, с. 37]. На відсутність протиріч між змагальністю та ревізією вказує також Е. Ф. Куцова. Науковець вважає, що у стадії касаційного розгляду суду належить вирішальна

керівна роль... найважливішим елементом змагальності є активна діяльність суду, якого закон зобов'язує направляти справу у бік, який найбільш сприяє встановленню істини. Одним з конкретних виразів цього обов'язку є обов'язок суду перевірити вирок у повному обсязі, не обмежуючись вимогами сторін» [23, с. 21,22].

М. М. Гродзинський, підкреслюючи публічну природу ревізійного начала, відстоював позицію щодо необхідності надання можливості суду проведення повної перевірки обставин незалежно від меж касаційних вимог. Така, обмежена межами протесту і скарги, перевірка вироку не могла б забезпечити правильного вирішення справ та охорони прав і законних інтересів сторін ...[10, с. 15,16]». За збереження у законодавстві ревізійних засад у повному обсязі виступає П. П. Пилипчук, вважаючи їх надійним інструментом захисту прав та інтересів тих осіб, які з будь-яких причин не оскаржили вирок чи оскаржили його не в тій частині, яка не відповідає вимогам закону[30].

М. М. Ковтун із означеного питання висловлює досить суперечливу точку зору. Характеризуючи ревізійне начало у діяльності суду вищих інстанцій, науковець зазначає, що з точки зору встановлення публічної законності ці позиції виправдані. З позицій змагальної форми апеляційної і (особливо) касаційної перевірки – ні. І насамперед – у контексті призначення даних форм судової перевірки і забезпечення інтересів і прав зацікавлених осіб... При ревізійній активності та суспільній спрямованості зусиль суду сторони та інші зацікавлені особи можуть навіть не здогадуватися, отримуючи в результаті рішення щодо таких фактів і таких осіб, які взагалі не були предметом дослідження в межах судового засідання. При цьому оскаржити зазначену активність суду в принципі неможливо [19, с. 29].

Разом з тим у цілому заперечуючи ревізійну активність суду, він її допускає: 1) за наявності таких істотних (фундаментальних) порушень закону, які роблять нікчемним попереднє судове провадження і зобов'язують суд до повної перевірки всієї кримінальної справи; або 2) в нерозривному зв'язку з тими порушеннями, які вказані безпосередньо у відгуках (запереченнях) [19, с. 29].

Вбачається, що необхідність збереження ревізії в перевірочних стадіях кримінального провадження зумовлена необхідністю виконання правозахисної функції органами державної влади. Визнавати, дотримуватися і захищати права і свободи людини і громадянина повинні в рівній мірі всі державні органи і посадові особи, які беруть участь у провадженні у кримінальній справі *ex officio*, незалежно від того, яку процесуальну функцію вони виконують і до якої гілки державної влади належать [13, с. 37].

Слушним видається зауваження Д. О. Захарова, який вважає, що у ракурсі відмови від ревізійного порядку перевірки справи виникає питання щодо співвідношення законності й обґрунтованості вироку. Абсолютно правильно є позиція М. М. Гродзинського, Ю. М. Грошового, М. І. Бажанова та інших вчених, згідно з якою між ними існують органічний взаємозв'язок та взаємозалежність. Законність та обґрунтованість вироку – складові правосудності рішення, тому воно може бути або законним і обґрунтованим або незаконним і необґрунтованим. У зв'язку з цим є незрозумілим обмеження щодо виходу за межі апеляційних вимог, встановлене законодавцем для апеляційної перевірки судових рішень [15, с. 70,71].

Реалізація ревізійних повноважень судами вищих інстанцій особливо важлива з огляду на здійснення ними правосуддя, перевірку законності, обґрунтованості та вмотивованості рішень судів нижчих інстанцій. Ми не погоджуємося з доводами тих вчених, які заперечують ревізійні повноваження суду внаслідок «покладання на суд не властивих йому процесуальних функцій» або «суперечності ідеям змагальності», з наступних підстав.

Ревізійний порядок забезпечує ініціативне усунення судом лише таких порушень законності, які стосується передусім прав і законних інтересів сторони захисту. Це зовсім не означає, що суд приймає на себе невластиву йому функцію захисту та протиставляє себе стороні обвинувачення. По-перше, в ревізійному порядку не виключається усунення порушень прав і законних інтересів осіб, потерпілих від злочинів, цивільних позивачів, якщо це не супроводжується

погіршенням становища сторони захисту. А по-друге, активність суду, що служить гарантією проти незаконного та необґрунтованого обмеження прав і законних інтересів сторони захисту, ні в якому разі не суперечить законним інтересам сторони обвинувачення. Законний інтерес сторони обвинувачення полягає в тому, щоб до кримінальної відповідальності був притягнутий дійсно винний і призначене йому покарання повністю відповідало тяжкості скоєного. Суд же, реалізуючи у своїй діяльності ревізійне начало, захищає громадян лише від необґрунтованого кримінального переслідування і засудження, але ні в якому разі не рятує винних від заслуженої відповідальності» [13, с. 37].

Водночас ми погоджуємося із думкою тих вчених, які вважають, що ревізійні повноваження не повинні бути необмеженими. На нашу думку, такими межами мають бути встановлення наявності тих порушень закону, які спричинили незаконне та необґрунтоване обмеження прав і законних інтересів учасників кримінально провадження.

В. Д. Потапов справедливо відзначає, що тільки суттєві (фундаментальні) порушення закону, відповідно до актів міжнародно-правового характеру, можуть служити підставою для ревізійного порядку перевірки. Виключно у цьому зв'язку ревізійна активність суду нормативно виправдана, бо суть зазначених порушень спотворює суть правосуддя, підриває стабільність судових рішень, не дозволяючи розглядати їх як акти судової влади. Саме таку перевірку в судах вищої інстанції слід вважати оптимальною для діяльності суду в умовах змагальної форми процесу [33, с. 19].

Такий підхід цілком відповідає завданням кримінального провадження, забезпечує оптимальний баланс публічних і приватних інтересів під час здійснення апеляційного та касаційного оскарження. Цілком імовірно саме з подібних міркувань законодавцем у ч. 2 ст. 404, та ч. 2 ст. 433 КПК передбачено можливість суду апеляційної (касаційної) інстанції вийти за межі апеляційних (касаційних) вимог, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого (засудженого, виправданого) або особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного або виховного

характеру. Якщо розгляд апеляційної (касаційної) скарги дає підстави для прийняття рішень на користь осіб, в інтересах яких апеляційні скарги не надійшли, суд апеляційної (касаційної) інстанції зобов'язаний прийняти таке рішення.

Висновки. У результаті проведеного наукового дослідження висвітлено публічну природу діяльності судів апеляційної і касаційної інстанцій. Активність суду під час перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному провадженнях, наявність визначеного кола обов'язків, які суд виконує *ex officio*, дискреційні повноваження при прийнятті рішень – все це свідчить про публічний характер діяльності суду під час здійснення апеляційного

та касаційного провадження. Наявність ревізійних повноважень суду у перевірочних стадіях кримінального провадження зумовлена виконанням ним правозахисної функції як органом державної влади. Реалізація ревізійних повноважень судами вищих інстанцій особливо важлива з огляду на здійснення ними правосуддя, перевірку законності, обґрунтованості та вмотивованості рішень судів нижчих інстанцій. Разом з тим, ревізійні повноваження не повинні бути необмеженими. На нашу думку, такими межами мають бути встановлення тих порушень закону, які спричинили незаконне та необґрунтоване обмеження прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Баршев Я. Основания уголовного судопроизводства с применением к русскому уголовному судопроизводству / Я. Баршев // Великие и выдающиеся, знаменитые и известные личности об уголовном судопроизводстве: хрестоматия. – М. : Юрлитинформ, 2012.– 688 с.
2. Безубов С. И. Производство по уголовному делу в апелляционном суде: проблемы теории, нормативного регулирования и правоприменительной практики: автореф. дис. канд. юр. наук: 12.00.09 / Сергей Иванович Безубов ; Нижегородская академия МВД России. – Н. Новгород, 2007.– 31 с.
3. Бентам И. О судеустройстве / И. Бентам. – СПб. : Типография Правительствующего Сената, 1860. – 224 с.
4. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне оскарження судових рішень у кримінальному судочинстві України: наук.-практ. посіб. / Н. Р. Бобечко ; за ред. акад. АПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В. Т. Нора ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – К. : «Правова єдність», всеукр. асоц. видавців, 2010. – 142 с.
5. Бозров В. Контрольная функция суда / В. Бозров // Рос. юстиция. – 1996. – №11. – С. 41-42.
6. Бойко В. Ф. Проблеми правосуддя в Україні і шляхи їх вирішення / В. Ф. Бойко // Право України.– 2002.– № 3.– С. 3-7.
7. Бородинова Т. Г. Деятельность вышестоящих судов по проверке приговоров / Т. Г. Бородинова // Российская юстиция. – 2013. – № 6. – С. 34-37.
8. Брынцев В. Д. Судебный контроль (теория и практика): Документы / В. Д. Брынцев, В. Г. Чернухин. – Х. : Ксилон, 2001. – 204 с.
9. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу: теорія і практика : монографія / І. В. Гловюк. – Одеса : Фенікс, 2010. – 232 с.
10. Гродзинский М. М. Кассационное и надзорное производство в советском уголовном процессе / М. М. Гродзинский. – М. : Госюриздат, 1949. – 220 с.
11. Грошевий Ю. М. Правові властивості вироку — акта правосуддя: навч. посібник / Ю. М. Грошевий. — Х. : УкрЮА, 1994. – 48 с.
12. Давыдов В. А. Пересмотр в порядке надзора судебных решений по уголовным делам: производство в надзорной инстанции: науч.- практ. пособие / В. А. Давыдов. – М. : Волтерс Клувер.– 2006. – 280 с.
13. Дикарев И. С. Апология ревизии в уголовном процессе / И. С. Дикарев // Российская юстиция.– 2012.– № 11.– С. 34-37.

14. Дроздов П. Г. Судебный контроль за расследованием преступлений / П. Г. Дроздов // Сов. юстиция. – №15-16. – С. 12-13.
15. Захаров Д. О. Правова природа та система рішень апеляційного суду у кримінальному судочинстві: дис. канд. юр. наук: 12.00.09 / Захаров Денис Олександрович ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2005.– 204 с.
16. Зезянов В. В. Судебная власть и правосудие по уголовным делам: соотношение с судебным контролем / В. В. Зезянов, З. З. Зинатуллин // Рос. судья. – 2005. – №5. – С. 18-20.
17. Карабут Л. В. Принцип публічності у кримінальному процесі України : дис. канд. юр. наук : 12.00.09 / Карабут Людмила Володимирівна ; Луганський держ. ун-т внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка. – Луганськ, 2008. – 197 с.
18. Кирсанов В. Ю. Производство по пересмотру судебных решений как форма судебного контроля: дис. канд. юр. наук / Виталий Юрьевич Кирсанов ; Владимирский юридический институт Федеральной службы исполнения наказаний. – Владимир, 2006. – 228 с.
19. Ковтун Н. Н. Судебные стадии и производства УПК Украины: система и векторы реализованных нормативных реформ / Н. Н. Ковтун // Уголовное судопроизводство. – 2013. – № 2. – С. 23-30.
20. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения / под. общ. ред. д.ю.н. проф. В. А. Туманова и д.ю.н. проф. Л. М. Энтина. – М. : Изд-во НОРМА, 2002. – 336 с.
21. Кримінальний процес України : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило.— Х. : Право, 2013.— 824 с.
22. Куцова Э. Ф. Советская кассация как гарантия законности в правосудии / Э. Ф. Куцова. – М. : Госюриздат, 1957.– 227 с.
23. Куцова Э. Ф. Пути совершенствования уголовно-процессуального законодательства в условиях судебно-правовой реформы (обзор выступлений участников «круглого стола») / Э. Ф. Куцова // Вестник МГУ. Сер. 11: Право. – 2001. – № 6.– С. 99
24. Линовский В. А. Опыт исторических розысканий о следственном уголовном судопроизводстве в России / В. А. Линовский // Великие и выдающиеся, знаменитые и известные личности об уголовном судопроизводстве: зрестоматия / сост. И. В. Смолькова. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 688 с.
25. Масленникова Л. Н. Публичное и диспозитивное начала в уголовном судопроизводстве России : дис. докт. юр. наук : 12.00.09 / Масленникова Лариса Николаевна ; Академия управления МВД России. – Москва, 2000.– 555 с.
26. Муратова Н. Г. Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики : монография / Н. Г. Муратова. – Казань : Казанский государственный университет им. В. И. Ульянова-Ленина, 2004.— 346 с.
27. Омеляненко Г. М. Концептуальні питання касаційного провадження у кримінальних справах / Г. М. Омеляненко // Вісник Верховного Суду України. – 1998. – № 2.– С. 19-21.
28. Перлов И. Д. Надзорное производство в уголовном процессе / И. Д. Перлов. – М. : Юридическая литература, 1974.– 256 с.
29. Петрухин И. Публичность и диспозитивность в уголовном процессе / И. Петрухин // Российская юстиция.– 1999.– № 3.– С. 24-25.
30. Пилипчук П. П. Перевірка рішень суду першої інстанції у проекті нового Кримінально-процесуального кодексу України / П. П. Пилипчук // Вісник Верховного Суду України. – 1999. – № 6. – С. 50-53.
31. Победкин А. В. Апелляционное производство в уголовном процессе России / А. В. Победкин // Государство и право. – 2001. – № 3. – С. 46-49.
32. Полянский Н. Н. Вопросы теории советского уголовного процесса / под ред. : Д. С. Карева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1956.– 271 с.
33. Потапов В. Д. Основные начала проверки судебных решений в контрольно-проверочных стадиях и производствах уголовного судопроизводства России : автореф. дис. докт. юр. наук : 12.00.09 /

В. Д. Потапов ; Московская академия экономики и права. – Москва, 2013.– 68 с.

34. Приложения к Протоколу № 11 // Международные акты о правах человека: Сборник документов: 2-е изд., доп. / сост. В. А. Карташкин.– М. : НОРМА – 944 с.

35. Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21.11.2012 р. № 10-1717/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1717740-12>

36. Разинкина А. Н. Апелляция в уголовном судопроизводстве / А. Н. Разинкина. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2004.–160 с.

37. Рахунов Р. Д. Пересмотр приговоров и определений в президиумах судов / Р. Д. Рахунов. – М. : Госюриздат, 1956.– 131 с.

38. Савельев К. А. Реформа процессуального порядка пересмотра приговоров ограничивает права участников уголовного судопроизводства / К. А. Савельев // Уголовное судопроизводство. – 2011. – № 3. – С. 11-13.

39. Сидорова Н. В. Апелляция в уголовном процессе Франции и Германии / Н. В. Сидорова // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2008. – № 2. – С. 24-28.

40. Соловьева Н. А. Юридикто-фактична перевірка вироку в апеляційному виробстві: монографія / Н. А. Соловьева, Н. Т. Тришина. – М. : Юрлитинформ, 2013.– 184 с.

41. Строгович М. С. Проверка законности и обоснованности судебных приговоров / М. С. Строгович. – М. : АН СССР, 1956. – 319 с.

42. Филин Д. В. Диспозитивно-публичное начало, апелляции в уголовном процессе Украины / Д. В. Филин // Право і безпека.– 2001.– № 1.– С. 97-100.

43. Экбатани (Ekbatani) против Швеции. Решение Европейского Суда по правам человека от 26 мая 1988 г. // Европейский Суд по правам человека. Избранные решения. В 2-х томах. Т. 2 / Отв. ред. В. А. Туманов; Редкол. : К. Бард , А. И. Владыченко, С. В. Водолагин, З. Наморадзе , М. Невилль , Б. Петранов , Г. Петцольд , С. В. Сироткин, Л. М. Энтин – М. : Норма, 2000. – 808 с.